

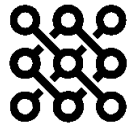
80. Latvijas Universitātes
starptautiskā zinātniskā
konference 2022

KRITISKĀS DOMĀŠANAS IESPĒJAS UN ROBEŽAS MŪSDIENU LATVIJĀ

Tēžu
krājums

Latvijas Universitātes
Filozofijas un socioloģijas institūts

2022. gada 3. marts

**80. Latvijas Universitātes
starptautiskā zinātniskā
konference 2022**

Tēžu krājums sagatavots Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūtā,
LU prioritārajā projektā “Kritiskā domāšana, inovācija, konkurētspēja un globalizācija”

Sastādītāja un zinātniskā redaktore: Solveiga Krūmiņa-Koņkova

Literārā redaktore: Arta Jāne

ISBN: 978-9934-506-65-9

© Latvijas Universitāte, 2022

© Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 2022

Saturs

Maija Kūle	Filosofiski kritiskā domāšana pandēmijas laikā	4. lpp.
Māra Kiope	Eiropiska un latviska zināšanu sabiedrība kritiskās domāšanas kontekstā	5. lpp.
Artis Svece	Kritiskā domāšana un kritiskā retorika	6. lpp.
Rihards Kūlis	Globalizācija un globalizēšana: teorētiski aspekti	7. lpp.
Uldis Vēgners	Fenomenoloģijas pielietojums empīriskajos kvalitatīvajos pētījumos medicīnas humanitārajās zinātnēs	8. lpp.
Andrejs Balodis	Nogaidošie ķermeņi, vakcinācija un iemiesotā pieredze. Problēmas un izaicinājumi	9. lpp.
Māra Grīnfelde	Iemiesotības loma attālinātā saskarsmē: fenomenoloģiska perspektīva	10. lpp.
Marija Semjonova-Reinholde	Ķermeniskie attēli jeb neirotikla fenomena filozofiskā analīze	11. lpp.
Igors Šuvajevs	Dzīves medicinizācija un “kritiskā domāšana” Latvijā	12. lpp.
Māris Kūlis	Dialoga un kritikas neiespējamība iekšējo konfliktu draudos: woke vs based	13. lpp.
Andris Hiršs	Kritiskā domāšana militārajā jomā – izaicinājumi un specifika	14. lpp.
Svetlana Kovaļčuka	Pareizticīgo latviešu priesteru dzīves gājums, 20. gadsimta 20.-50. gadi	15. lpp.
Nadežda Pazuhina	Postateistiskais kā postsekulārais: reliģiskās pieredzes reprezentācijas modeļi	16. lpp.
Reinis Vilciņš	Vai ir iespējama zinātnisko tēžu filozofiska kritika? Vītgenšteins un viņa sekotāji	17. lpp.
Juris Dzelme	Modelēšanas iespējas un robežas	18. lpp.

Filosofiski kritiskā domāšana pandēmijas laikā

Maija Kūle

Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts

Maijas Kūles referātā tiks aplūkotas kritiskās domāšanas aktualitātes pandēmijas laikā: kā filosofiski un ētiski izvērtēt Es un Mēs attiecības un atbildību pandēmijas situācijā, filosofisko konceptu maiņa un jauninājumi, piemēram, būt vienam kopībā (*to be alone*), mēs-intencionalitāte, personas autonomijas un heteronomijas attiecības, ekspresīvie fenomeni, ķermeniskuma drošums u. c. Referātā tiks sniegtas atziņas par medijpratības pieaugošo lomu, par filosofiski ētisko atzinumu aplūkošanas vajadzību, kā cilvēce (valstis, karalistes, reliģiskās konfesijas, sociālās grupas u. c.) ir reaģējusi uz pandēmijām un veikušas garīga līmeņa pasākumus to apturēšanai ar filosofiski ētisko zināšanu palīdzību. Nobeigumā tiks sniegti secinājumi par Latvijas filosofiskās domas atbalstu pandēmijas radīto sociālo un kultūras problēmu risinājumos.

Šī referāta sagatavošanu un līdzdalību konferencē, kā arī kopsavilkumu finansē Latvijas Zinātnes padome, projekts "Nogaidošie ķermeņi: vilcināšanās vakcinēties ķermeniskās pieredzes fenomenoloģiska analīze", projekta Nr. lzp-2021/1-0360.

Eiropiska un latviska zināšanu sabiedrība kritiskās domāšanas kontekstā

Māra Kiope

Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts

Prezentācijas mērķis ir iezīmēt atbildes aprises uz jautājumu, kas ir būtisks starpdisciplinārā projekta DemoMigPro (VPP-LETONIKA-2021/3-0002) īstenošanā: "Cik tad latviska un eiropiska sabiedrība esam patlaban?". Ikdienas apziņas līmenī vārdkopa "eiropiska un latviska sabiedrība" tiek lietota kā t. s. pašsaprotamība, taču, kā aizrādījis Martins Heidegers, – pašsaprotamība nereti rada ilūziju par fenomena zināšanu, kaut gan faktiski aizsedz lietas būtību, padara to neskaidru. Tādēļ, lai konstatētu, cik eiropiska un latviska sabiedrība esam, un lai projektā veidotu diskusiju par sabiedrības nākotnes mērķiem un perspektīvām, kritiskās domāšanas kontekstā ar fenomenoloģiski hermeneitiskās metodoloģijas starpniecību ir nepieciešama nojēguma par eiropisku un latvisku zināšanu sabiedrību konceptualizācija.

Kritiskā domāšana un kritiskā retorika

Artis Svece

Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte

Kritiskā domāšana šaurākā nozīmē kā tekstu analīzes tehnika citstarp tiek mācīta un apgūta, lai attīstītu spēju kritiski izvērtēt dažāda veida vēstījumus, piemēram, medijos un sociālajos tīklos. Tomēr tradicionālais uzsvars uz argumentācijas pareizuma un informācijas patiesuma izvērtēšanu kā kritiskās domāšanas galveno mērķi nozīmē to, ka kritiskā domāšana šajā nozīmē nevar sasniegt tos mērķus, kas tai tiek izvirzīti, piemēram, medijpratības attīstīšanas vai viltus ziņu apkarošanas kontekstā. Viens no iemesliem ir tas, ka daļa problēmu, kuru risināšanai talkā tiek ņemta kritiskā domāšana, saistās nevis ar neformālās un formālās loģikas jomu, kas ir kritiskās domāšanas tehnikas pamatā, bet ar retorikas jomu. Kritiskā domāšana kā tekstu, vēstījumu un komunikācijas analīzes līdzeklis ir daudz efektīvāks apvienojumā ar retorisko analīzi. Te gan jānošķir retorika kā “runas māksla” vai manipulācijas līdzeklis no kritiskās retorikas. Par kritisko retoriku varam runāt gan plašākā nozīmē, kas ietver pārliecināšanas, nozīmes veidošanas un teksta vai attēla komunikatīvā iedarbīguma analīzi, kuras pamati ir ielikti jau antīkajā retorikā, gan kritisko retoriku šaurākā nozīmē kā diskursu ideoloģiskuma kritikas praksi, kā to apraksta Reimijjs Makkerovs (*McKerrow*).

Globalizācija un globalizēšana: teorētiski aspekti

Rihards Kūlis

Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts

Nav šaubu, ka globalizācija ir objektīvs process, ir nobriedusi nepieciešamība pēc jaunām nacionālo valstu un pat pasaules pārvaldes formām. Diskusijā par globalizācijas varbūtējiem virzieniem un tās īstenošanas riskiem ir iesaistījušies daudzi ievērojami filosofi un sociālās dzīves analītiķi. Minēsim kaut vai tādas pasaulē pazīstamus vārdus kā J. Hābermāss un K. Švābs (*Schwab*). Taču, domājot par globalizāciju, svarīgi būtu atšķirt globalizēšanu kā aktīvi virzītu pasākumu, lai sasniegtu reāli nepieciešamus vai, iespējams, iedomātus mērķus, no globalizācijas kā dabiski vēsturiska (turklāt neizbēgama) procesa.

Šķiet, ka daudzos gadījumos vēlmju domāšana ir aizsteigusies priekšā realitātei, iedomāto pasniedzot kā īsteno. Raksturīgs piemērs šajā sakarībā ir J. Hābermāsa darba nosaukums "Postnacionālā konstelācija". Daudzi ietekmīgi mūsdienu politiķi un sabiedriskās dzīves analītiķi (O. Lafontēns (*Lafontaine*), H. Šmits (*Schmidt*) u. c.) ir pauduši pārliecību, ka, piemēram, Volstrīta un mūsdienu finanšu korporācijas ir spēcīgākas par jebkuru nacionālo valsti. Tajā pašā laikā minētie politiķi (un daudzi citi) ar bažām raugās uz finanšu sfēras augošo ietekmi un galvenokārt tās virzītājiem globalizēšanas procesiem. Protams, nemitīgi būtu jādomā, kā veidot un uzlabot starptautisko pārvaldes organizāciju darbību.

Sacītais varbūt attiecas uz Eiropu lielākā mērā nekā uz jebkuru citu pasaules daļu. Domājams, ka Eiropas Savienība turpmākajos gadsimtos varētu veidoties kā vienots veselums ar Rietumu universālajā mantojumā saistītu savdabīgu kultūru. Tomēr arī Eiropā globalizācijas procesiem būtu jānorisinās pakāpeniski – kā vēsturiski organiskiem procesiem.

Eiropā diemžēl vairāk nekā citur nākas sastapties ar globalizējošo ekstrēmismu (arī inteliģences aprindās), kas ilūzijas uzdod par īstenību. Šajā ziņā raksturīgi ir franču intelektuāļa E. Morēna uzskati, kas izklāstīti grāmatā "Domājot par Eiropu". Pēc E. Morēna pārliecības, "nacionālās Valsts auglības ēra ... ir pagājusi". "Mēs sākam saprast, ka labākais veids, kā apkarot sliktākos nacionālistus, ir aizsargāt un valorizēt nāciju tiesības meta-nacionālu asociāciju formās". Vēl vairāk, pēc rakstnieka pārliecības, "Valsts-Nācija" (Morēna apzīmējums) ir Eiropas tautu lāsts, no kura steidzami vajadzētu atbrīvoties.

Globalizācijas procesu kontekstā var tikt aplūkots jautājums (tas ir plaši diskutēts Vācijā) par iespējamo ES attīstības virzību: Eiropa kā visu eiropiešu dzimtene vai Eiropas Savienība kā daudzu dzimtenju apvienība.

Fenomenoloģijas lietojums empīriskajos kvalitatīvajos pētījumos medicīnas humanitārajās zinātnēs

Uldis Vēgners

Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts

Sākotnēji fenomenoloģija ir attīstījusies kā tīri teorētiska disciplīna filozofijas ietvaros – nolūkā aprakstīt pieredzes pasauli un atklāt tās struktūras. Lai arī tai ir raksturīga teorētiska ievirze, fenomenoloģija savā attīstības gaitā nav bijusi noslēgta un vēsturiski ir attīstījusies mijiedarbībā un diskusijā ar citām zinātņu disciplīnām, piemēram, psiholoģiju, pedagoģiju, kā arī ar veselības aprūpes zinātni.

Šajā referātā pievērsīšos aktuālām diskusijām par fenomenoloģijas lietojumu empīriskos kvalitatīvos pētījumos, kurās ir izkristalizējušās divas pamatpieejas. Viena pieeja empīriskajā kvalitatīvajā pētniecībā, starp kuras ievērojamākajiem pārstāvjiem ir, piemēram, Helēna Dālberga (*Helen Dahlberg*), Kerina Dālberga (*Karin Dahlberg*), Marija Nīstroma (*Maria Nyström*), Amadeo Džordži (*Amadeo Giorgi*), Makss van Manens un Džonatans Smits (*Jonathan Smith*), ir pielāgot un lietot fenomenoloģiskajā filozofijā izstrādātās metodes. Šī ir sākotnēji dominējošā pieeja, taču pēdējos gados aizvien spēcīgāk sevi piesaka cita pieeja, kuru pārstāv, piemēram, Entonijs Vincents Fernandezs (*Anthony Vincent Fernandez*), Saimons Hofdings (*Simon Høffding*), Alans Kosters (*Alan Køster*), Kristians Martinijs (*Kristian Martiny*) un Dens Zahavi (*Dan Zahavi*). Šajā pieejā kvalitatīvie pētījumi tiek balstīti uz fenomenoloģijas teorētiskā pamata un jēdzieniskajiem nošķirumiem. Ja pirmā pieeja fenomenoloģijas starpdisciplināro vērtību saskata tās metodoloģiskajos apsvērumos un soļos, tad otrā – fenomenoloģijā izstrādātajās idejās un jēdzieniskajos nošķirumos. Šīs divas pieejas un diskusija starp to abu pārstāvjiem kalpo par pamatu, lai referātā kontekstualizētu pētniecisko pieeju Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūta starpdisciplinārajā pētnieciskajā projektā “Nogaidošie ķermeņi: vilcināšanās vakcinēties ķermeniskās pieredzes fenomenoloģiska analīze” humanitāro zinātņu medicīnas jomā, kura mērķis ir sniegt jaunas zināšanas par vilcināšanās vakcinēties iemiesoto pieredzi, kas ļautu labāk saprast cilvēku lēmumus nevakcinēties vai atlikt vakcināciju.

Šo projektu finansē Latvijas Zinātnes padome, projekts "Nogaidošie ķermeņi: vilcināšanās vakcinēties ķermeniskās pieredzes fenomenoloģiska analīze", projekta Nr. Izp-2021/1-0360.

Nogaidošie ķermeņi, vakcinācija un iemiesotā pieredze. Problēmas un izaicinājumi

Andrejs Balodis

Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts

Referāts sagatavots LZZ FLPP projekta "Nogaidošie ķermeņi: vilcināšanās vakcinēties ķermeniskās pieredzes fenomenoloģiska analīze" ietvaros. Vilcināšanās vakcinēties (*vaccine hesitancy*) Latvijā ir kļuvis par saasinātu un sabiedrību šķeļošu jautājumu. Šī projekta mērķis ir izpētīt un izprast lēmumu nevakcinēties vai 'nogaidīt' iemiesotās pieredzes kontekstā. Iemiesotība (*embodiment*) ir fenomenoloģiskajā filozofijā (E. Huserls, M. Merlo-Pontī u. c.) izstrādāts koncepts, kas par pamatu cilvēka attiecībām ar sevi, pasauli, sabiedrību, kultūru uzskata nepastarpinātu ķermenisko pieredzi un klātbūtni.

Referātā tiks aplūkots plašāks projekta teorētiskais konteksts, kā arī daži būtiski izaicinājumi. Pirmkārt, tiks apskatīts, kā fenomenoloģisks pētījums par vilcināšanos vakcinēties var sniegt jaunas zināšanas par šo fenomenu. Iemiesotās pieredzes un ķermeniskuma nozīme vakcinācijas īstenošanā līdz šim nav aktualizēta ne tikai publiskajā komunikācijā un diskusijās, bet arī akadēmiskajā literatūrā. Otrkārt, tiks aplūkots iemiesotās pieredzes jēdziens un noskaidrots, kādus ieguvumus tā padziļinātai izpratnei varētu sniegt fenomenoloģijā balstīts kvalitatīvs pētījums par vilcināšanos vakcinēties. Treškārt, ķermeņa un iemiesotās pieredzes fenomeni iegūst aizvien nozīmīgāku vietu sociālo zinātņu teorijās, iekļaujoties tā dēvētajā somatiskajā pavērsienā. Somatiskajā sabiedrībā ķermenis tiek lokalizēts kā sociālpolitisku, ekonomisku un kultūras interešu sadursmju centrs (Turner 1992). Vakcinācijas kampaņas pasaulē un Latvijā ir spilgts šādas ķermeniskuma izpratnes piemērs. Nogaidīšanas jeb vilcināšanās (*hesitancy*) fenomenoloģiska interpretācija, savukārt, var sniegt ieguldījumu ne tikai individuālu pieredžu izpētē, bet izprast ķermeni kā sociāli iegultu (*embedded*) esamību.

Visbeidzot tiks aplūkoti iespējamie projekta teorētiskie izaicinājumi. Pirmkārt, tiks izvērtēts fenomenoloģijas ieguldījums un potenciāls medicīnas humanitāro zinātņu jomā. Otrkārt, vilcināšanās vakcinēties analīze, izmantojot fenomenoloģijā izstrādātos iemiesotības (*embodiment*), identitātes, patības (*self*) u. c. jēdzienus, ļaus rast alternatīvu jau apbērtām sociālo zinātņu teorijām (E. Gidenss, U. Beks, Z. Bauman). Treškārt, vakcinācijas kampaņas var tikt interpretētas arī biovaras un biopolitikas jēdzienu kontekstā, tāpēc ir nepieciešama refleksija par politiskās dimensijas klātbūtni iemiesotajā pieredzē.

Atsauces:

Turner, B. (1992) *Regulating Bodies. Essays in Medical Sociology*. London: Routledge.

Šo projektu finansē Latvijas Zinātnes padome, projekts "Nogaidošie ķermeņi: vilcināšanās vakcinēties ķermeniskās pieredzes fenomenoloģiska analīze", projekta Nr. Izp-2021/1-0360.

Iemiesotības loma attālinātā saskarsmē: fenomenoloģiska perspektīva

Māra Grīnfelde

Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts

Globālā covid-19 pandēmija ir ievērojami veicinājusi attālinātas komunikācijas izmantošanu. Reaģējot uz šo jauno pieredzes situāciju, šajā referātā es mēģināšu noskaidrot, kāda ir ķermeņa jeb iemiesotības loma attālinātajā tiešsaistes komunikācijā. Uz šo jautājumu es atbildēšu, pirmkārt, atsaucoties uz fenomenoloģiskajā tradīcijā atrodamo iemiesotības jēdzienu un tā lomu intersubjektīvu attiecību konstituēšanās procesā, un, otrkārt, atsaucoties uz sava fenomenoloģiskajā filozofijā balstītā kvalitatīvā pētījuma par pacienta attālinātas ārstnieciskās tikšanās pieredzi rezultātiem. Atsaucoties uz E. Huserla un M. Merlo-Pontī idejām, vairāki mūsdienu fenomenologi, tādi kā H. Dreifūss (*Dreyfus*), T. Fukss (*Fuchs*), L. Dolezala (*Dolezal*) un H. Karela (*Carel*), ir argumentējuši ķermeņa būtisko lomu intersubjektīvu attiecību jeb būšanas-kopā-ar-citiem konstituēšanās procesā. Šī iemiesotā būšana-kopā-ar-citiem fenomenoloģiskajā tradīcijā ir izteikta vairākos savstarpēji saistītos jēdzienos, tādos kā savstarpēja afektivitāte (*interaffectivity*), empātija un savstarpējs ķermeniskums (*intercorporeality*). Gan Dreifūss, gan Fukss ir skeptiski par tiešsaistes saskarsmes iespējām, argumentējot, ka tā ir neiemiesota saskarsme, kurā iztrūkst ķermeņa ievainojamība (Dreyfus, 2009), kā arī “tieša atgriezeniskā saite, ko sniedz iemiesots kontakts ar otru, kas balstās emocionālās norādēs un ekspresīvos žestos, ar kuru palīdzību mēs empātiski uztveram otru cilvēku” (Fuchs, 2014). Balstoties Huserla fenomenoloģijā atrodamajā nošķīrumā starp ķermeni (*Körper*) un miesu (*Leib*), kā arī sava kvalitatīvā pētījuma rezultātos, es argumentēšu, ka attālināta tiešsaistes saskarsme ir iemiesota saskarsme, kas sniedz gan empātiskas uztveres, gan savstarpējas afektivitātes, gan savstarpēja ķermeniskuma iespējamību. Lai arī ir skaidrs tas, ka fiziskais ķermenis nevar ienākt tiešsaistes telpā, balstoties minētajā Huserla nošķīrumā, es argumentēšu, ka, no pieredzes perspektīvas skatoties, mūsu ķermenis nav vienādojams ar fizisko ķermeni – tas ir arī dzīvotais ķermenis jeb miesa. Empātiskā saskarsmē ar otru cilvēku es pieredzu viņa dzīvoto ķermeni, konkrētāk, viņa dzīvoto ķermeni kā ekspresivitātes lauku. Es argumentēšu, ka dzīvotais ķermenis spēj ienākt tiešsaistes telpā un satīties ar citiem dzīvotajiem ķermeņiem, nodrošinot empātijas un savstarpēja ķermeniskuma un afektivitātes iespējamību. Referāta noslēgumā es atrunāšu to, ka runa ir tikai un vienīgi par iespējamību, kas, no fenomenoloģiskas perspektīvas skatoties, nenozīmē faktisku īstenojumu katrā konkrētajā gadījumā.

Referāts ir izstrādāts projekta "Attālināta ārstēšana: pacienta ārstnieciskās tikšanās pieredzes telemedicīnā fenomenoloģiska analīze" (1.1.1.2/VIAA/4/20/622) ietvaros.

Ķermeniskie attēli jeb neirotīkla fenomena filozofiskā analīze

Marija Semjonova-Reinholde

Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts

Mākslīgā intelekta parādība aizvien vairāk kļūst par mūsdienu filozofiskā dialoga līdzveidotāju. Par galvenajiem jēdzieniskiem pretpoliem kļūst tādi jēdzieni kā individuālās/datora uztveres (domāšanas) mehānismi, ķermeņa "reālā" un "mākslīgā" tēla (*body image*) (Berlucci, 1997)) pretstats, šī pretstata ķermeniskā uztvere. Lai gan šis binārisms aktualizējās jau 20. gadsimta astoņdesmitajos gados – līdz ar datoru uzvaras gājieni un programmēšanas valodas attīstību, tā jēdzieniskais "tvērums" turpināja būt aizsegts aiz tehniski sarežģītiem un bieži vien neskaidriem kodiem. Situācija ievērojami mainījās līdz ar teksta-uzrunāšanu (*text-to-speech*) tehnoloģijas ienākšanu 21. gadsimta pirmajā desmitgadē, kad šie kodi sāka iegūt "cilvēciskus vaibstus" – tehniski pielāgoties cilvēka domāšanai un reakciju spējām. Rakstītais un runātais teksts tika vizualizēts, tādējādi padarot mākslīgo intelektu par šķietami viscauresošu un ikvienu indivīda rīcību un jautājumu "risinošu". Mana pētījuma centrā ir jautājums par atslēgas frāzes "ķermenis" un "ķermeniskais" ("*body*", "*corporeality*") MI ģenerēto vizuālo tēlu fenomenoloģisko analīzi. Par centrāliem jautājumiem izvirzu: 1. Vai digitālā "ķermeņa tēls" ir tas pats (= var tikt uztverts līdzvērtīgi) kā "ķermeņa tēls" tradicionālās fenomenoloģijas izpratnē? 2. Vai digitālie attēli atšķiras dažādu programmatūru apstrādē? (Ja atšķiras – tad kādas iespējamās īpašības tiek ņemtas vērā, konstruējot šo "ķermeņa attēlu") u. c. Par tehniskiem izejas punktiem izmantošu Ru-DALL-e un AI-Art virtuālo modeļu ģenerētāju.

Šo projektu finansē Latvijas Zinātnes padome, projekts "Nogaidošie ķermeņi: vilcināšanās vakcinēties ķermeniskās pieredzes fenomenoloģiska analīze", projekta Nr. Izp-2021/1-0360.

Dzīves medicinizācija un "kritiskā domāšana" Latvijā

Igors Šuvajevs

Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts

Referātā apspriešanai un pārdomāšanai tiek izvirzītas dažas tēzes. Tās nekādā gadījumā nav izprotamas kā vērsšanās pret medicīnu vai aicinājums uz tās demontāžu. Tēžu nolūks ir vedināt apjaust pastāvošo diskursīvo praksi, fiksējot nevēlamas un varbūt pat bīstamas tendences.

1. Dzīves medicinizācija un medicīnas socializācija. Slimnīcas divas transformācijas. Slimnīca kā terapeitisks instruments (18. gadsimts), tās iekļaušana modernajās tehnoloģijās. No vietas, kur ārsts ir rets viesis un kas paredzēta nabadzīgajiem, trūcīgajiem nomiršanai, uz arhitektoniski sakārtotu telpu „patoloģiskas” (galvenokārt saimnieciski un politiski nevēlamas) iedarbības novēršanai.

Veselības atsavināšana, tiesības uz veselību, kas paredz to ignorēšanu noteiktos apstākļos. Slimnīca kā veselības kombināts, kurā katrs piecpadsmitais ir ārsts un deviņi no desmit producentiem neārstē slimnieku (R. Porters). No internēšanas iekārtas uz aprūpi, producējot veselību atbilstīgi saimnieciskiem un farmaceitiskiem priekšstatiem.

2. Nepieciešamība pārskatīt figūru „ārsts”. Ārsts kā ap-kaļpotājs (Angestellte) un pārvaldnieks un ārstēšana kā veselības producēšanas blakusefekts. Jatrogēno slimību multiplicēšanās un nogalinošā medicīna. Koruptīvā ārstu ētika Latvijā. Līdzestība kā fikcija un saprotošais „kovids”, fikcionālisms veselības aprūpes sistēmā.

3. Kritiskā domāšana Latvijā kā parodija par domāšanu un saprašanu. Izglītības sistēma kā iekārta pusfabrikātu un apstākļiem pielāgojamu funkcionālu produktu gatavošanai. Skola kā resursu nodrošināšana tirgus dzīvei? Funkcionālās produkcijas pārprofilēšana kā vēlamais rezultāts? Iespējamais rezultāts – unificēts funkcionālis, deprofesionalizācija un idiotizācija. Izglītība kā politiskās reliģijas sastāvdaļa, izglītība kā tautas opijs (K. P. Līsmans). „Ikvienš mācās pēc savām spējām, katram tiek pēc viņa vajadzībām.” Uniformēšana un akadēmiskā prekariāta veidošanās.

Dialoga un kritikas neiespējamība iekšējo konfliktu draudos: woke vs based

Māris Kūlis

Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts

Jautājumā par iekšējo karu cēloņiem ir jāpaļaujas uz daudziem minējumiem, jo ierosinoši notikumi var izraisīt konfliktu, tomēr tie neko daudz nepasaka par plašāku kontekstu, apstākļiem, sabiedrisko noskaņojumu, kas dzirkstelei ļāvuši aizdedzināt iekuru. Revolūciju vēsture parāda, ka nav iespējams skaidri paredzēt – nedz kādi būs, nedz kad būs iekšējie konflikti, un tomēr zināmas indikācijas pastāv. Kā parāda vēsture, nabadzība nav revolūciju nosacījums (jo citādi tās notiktu katru dienu), bet nozīmīgāka ir pārmaiņu dinamika, turklāt vienāla – kurā virzienā. Salīdzinoši tipiska revolūciju augsne ir lēna ekonomiskā izaugsme un tam sekojošais straujais kritums – situācija, kas raksturo Covid-19 krīzes skarto pasauli. Jāņem vērā arī skatījuma izjūta – patiesiem ekonomiskiem rādītājiem nav liela nozīme, ja vien sabiedrība uzskata, ka situācija ir slikta (ASV piemērs), vai otrādi, ka laba (Krievijas piemērs). Te jāņem vērā kultūras aspekts, kas filosofiskā skatījumā ir interesantākais. Sabiedrību iekšējo konfliktu vēsture parāda, ka sabiedrisku šūmēšanos nereti izraisa atsvešinātība no elites. Tā ir situācija, ka savējo elite ir kļuvusi sveša un tādējādi tai vairs nav leģitimitātes mūs apspiest. Citiem vārdiem, lai gan elite ir apspiedoša, tā tomēr ir “savējā”. Šādu apsvērumu kontekstā ir vērts izvērtēt šā brīža situāciju Rietumos, tostarp Latvijā, kur citstarp redzama “liberāļu” un “konservatīvo” pretstāve, bet arvien skaidrāk arī “woke” kustības klātbūtne (pretējā pusē “based”). Runājot par “woke”, var teikt, ka ir izveidojusies kustība, kurā ir izteikti nošķirtas divas pasaules, jaunā un vecā kultūra, kuras ir radikāli antagonistiskas. Sabiedrības elites, pieņēmušas “woke” idejas (kuras sašķeltību radikāli dramatizē), zaudē ievērojamas sabiedrības daļas uzticību un tādējādi vairo konfliktu riskus. Kā rāda vēsture, revolūcijas notiek nevis no apakšas, bet no augšas. It īpaši ASV tas redzams, kur pastāv dažādu elites grupu konflikts. Iespējams, ka jaunā elite ir sajūgusies ar Silikona ielejas eliti, kura iemieso specifisku ideoloģisku orientāciju. Tas liek bažīties par konflikta iespējamību un radikālu dialoga noraidījumu.

Kritiskā domāšana militārajā jomā – izaicinājumi un specifika

Andris Hiršs

Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts

Kritiskā domāšana ir joma, kas ir cieši saistīta ar valsts drošības jautājumiem. Pēdējos gados Rietumu pasaulē arvien lielāka uzmanība tiek pievērsta kritiskās domāšanas un loģikas kursu iekļaušanai militāro līderu sagatavošanā, akcentējot analītisko spēju būtisko lomu operāciju plānošanā un iespējamo risku izvērtēšanā. Vienlaikus – kā nesenā publikācijā “Kritiskās domāšanas nāve militārajā sfērā?” norādīja ASV armijas stratēģis Stīvs Ferencs – militārajā jomā pārlietu liels akcents joprojām ir likts uz aklu pakļaušanos pavēlēm un šī joma nav atrauta no procesiem sabiedrībā, kuros kritiskā domāšana saskaras ar daudziem izaicinājumiem.

Latvijas Nacionālā aizsardzības akadēmijā šobrīd tiek pasniegts kurss loģikā un argumentācijā. Ņemot vērā, ka vēl nav izstrādāti un publicēti latviešu valodā mācību līdzekļi kritiskās domāšanas pasniegšanai augstskolu līmenī, kuri varētu tikt plaši izmantoti, kursa satura un uzdevumu izveidošana lielā mērā ir atkarīga no docētāja pieredzes un redzējuma. Referāta ietvaros ir aplūkoti izaicinājumi, ar kuriem ir jāstopas šajā darbā. Kas būtu jāņem vērā, mācot kritiskās domāšanas principus kadetiem? Cik būtiska loma ir audzēkņu fona zināšanām? Pēc referāta autora domām, kritisko domāšanu kā daļu no militārās izglītības vajadzētu pasniegt kā problēmu risināšanas modeli, kas ietver vairākus soļus un kuru var attiecināt uz dažādām situācijām, arī tādām, kādas ir sastopamas militārajā sfērā.

Pareizticīgo latviešu priesteru dzīves gājums. 20. gadsimta 20.–50. gadi

Svetlana Kovaļčuka

Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts

Nenovēršami tuvojas 180. gadadiena, kopš latviešu pāriešanas no luterisma pareizticībā. Tas rada iespēju kritiski un daudzpusīgi ielūkoties pagātnes lappusēs, iepazīties ar jaunām dokumentālām liecībām Latvijas arhīvos.

Pastāv dažādi veidi, kā izprast pareizticīgo latviešu vēsturi.

1. Piedāvāto tēmu var mēģināt izprast, iedziļinoties pareizticīgo izglītības sistēmas vēsturē Latvijā. Parasti visi Latvijas pareizticīgo priesteri ir baudījuši pareizticīgo izglītības sistēmu Latvijā. Pareizticīgo izglītības sistēmas vēsture Latvijā ir fragmentāri pētīta tēma. Līdz šodienai nav plašāka pētījuma par pareizticīgās izglītības sistēmu Latvijā (nav detalizētu pētījumu par dažādu pakāpju skolu ķēdi, t. i., par pareizticīgo draudzes/lauku skolām, Rīgas pareizticīgo garīgo skolu un Rīgas Pareizticīgo semināru vai Rīgas Pareizticīgās brālības skolu un Rīgas Pētera un Pāvila pilsētas skolu) un par šīs sistēmas vērtējumu, atzīšanu Latvijā labā.

2. Latvijas Nacionālajā arhīvā (struktūrvienība: Latvijas Valsts arhīvs un Latvijas Valsts vēstures arhīvs) ir bagātīga fondu kolekcija. 1920.–1950. gadu priesteru lietās ir oficiāli dokumenti, kas atspoguļo personas izglītību, karjeru baznīcas hierarhijā. Pareizticīgo latviešu priesteru lietas bieži ietver nevis oficiālus dokumentus, bet gan pašu priesteru brīvi rakstītas biogrāfijas, kas piešķir lietām emocionālu, individuālu nokrāsu. Bieži vien lietās ir atrodama sarakste ar baznīcas vadību par jautājumiem, kas saistīti ar baznīcas dzīvi. Šajā sarakstē ir ietvertas to priesteru balsis, kuri piekrīt vai pat pilnīgi nepiekrīt baznīcas iekšpolitikai, piemēram, Augustīna Pētersona, Sergija Voskresenska kritika. Priesteru lietas atspoguļo gan garīdznieku reliģiskās domas, gan politiskās pozīcijas dažādos laika posmos: piemēram, 1940. gadā daži garīdznieki, protestējot pret padomju varu, atkāpās no amata; vai arī: izvairījās no baznīcas kalpošanas nacistu okupācijas laikā un pēc 1945. gada atklāti protestēja pret padomju varas iestāžu piekopto baznīcas tiesību ierobežošanu, kas nenovēršami izraisīja represijas pret viņiem, aizturēšanu un apcietināšanu. Latviešu pareizticīgo priesteru personas lietas papildina labi zināmus vēstures notikumus, runā par indivīda brīvo gribu, par spēju izdarīt izvēli sarežģītos politiskos apstākļos, pieņemt okupācijas varu, kļūt par kolaborantu vai ieņemt nevardarbīgas pretošanās pozīciju.

Postateistiskais kā postsekulārais: reliģiskās pieredzes reprezentācijas modeļi

Nadežda Pazuhina

Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts

Termins "postsekulārais" aktuālajā reliģijpētnieciskajā kontekstā arvien vairāk tiek attiecināts gan uz sociālās situācijas raksturojumu (reliģijas "atgriešanās" publiskajā telpā, jauno reliģisko grupu parādīšanās, kā arī jauno parareliģisko prakšu veidošanās, konkurējot un "izspiežot" tradicionālās reliģijas), gan arī uz šīs situācijas reprezentēšanas iespējām akadēmiskajā diskursā (atbilstošo jēdzienu meklējumi, eksperimenti ar pētniecisko optiku, uzmanības fokusā paturot dažādas hibrīdformas, kas atšķiras no klasiskās reliģiskā / sekulārā opozīcijas). Šajā kontekstā nozīmīgs ir jautājums par iespējām adekvāti reprezentēt situāciju Latvijā un citās postsociālisma valstīs, kurām ir kopīga ateistiskās ideoloģijas kā ilgstoši pastāvošās dominējošās normatīvās ideoloģijas pieredze.

Atsaucoties uz Mihaila Epšteina piedāvāto "nabadzīgās reliģijas" (reliģija bez dogmām, dievkalpojuma rītiem un teoloģijas, tikai ticība Dievam kā kādam augstākajam sākumam) konceptu, kas raksturo lielas daļas ticīgo reliģiozitāti postateistiskajā periodā, ir iespējams raksturot visai daudzveidīgo reliģisko prakšu paleti, kura parādījās pēc gandrīz pusgadsimta ilgās oficiāli deklarētās ateistiskās audzināšanas sistēmas sabrukuma. Turklāt Latvijas gadījumā šādas pieredzes apzināšana ir saistīta ne tikai ar padomju, bet arī ar starpkaru periodu, kas iezīmēja "nobīdi" neklasisko reliģiju un parareliģisko fenomenu virzienā. Kā postsekulārais pavērsiens ietekmēja reliģijpētniecības pieeju, kā mainījās konceptuālā izpratne par "sekulāro" un vai ir relevanti kategorizēt postateistisko pieredzi kā postsekularitātes paveidu? Šiem jautājumiem ir veltīts pieteiktais referāts.

Vai ir iespējama zinātnisku tēžu filozofiska kritika? Vitgenšteins un viņa interpretētāji

Reinis Vilciņš

Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts

Referātā kritiski aplūkots jautājums, vai ir iespējama pamatota zinātnisku tēžu filozofiska kritika. Problēma konkrētāk apskatīta, analizējot Ludviga Vitgenšteina un viņa interpretētāju izteikumus par filozofijas un zinātnes nošķirtību un jēdzienisku un empīrisku jautājumu nošķirtību.

Modelēšanas iespējas un robežas

Juris Dzelme

Latvijas Universitātes Ķīmiskās fizikas institūts

Tehnikā, zinātnē un sadzīvē, reizē ar informātikas, datoru un tehnoloģiju strauji paplašinošos lomu, arvien vairāk izmanto modeļus, tādēļ ir svarīgi precizēt modeļa un modelēšanas būtību un pielietošanu. Nervu sistēmas darbības pamatā ir rīcības modeļu veidošana un izpildīšana, balstoties uz subjektam nozīmīgu nākotnes notikumu paredzēšanu, kas notiek, izmantojot ārējās un iekšējās vides modelēšanu. Modelēšanas izpratne palīdz risināt praktiski visus ar cilvēka darbību saistītos uzdevumus.

Mērķis ir pārskatīt modelēšanas būtību un pielietošanas iespējas, piedāvāt zināmo risinājumu jaunu interpretāciju. Modeļu pētīšana ļauj labāk saprast apziņas un mākslīgā intelekta (MI) darbības principus, veidot ideoloģiju atbilstoši pasaulē notiekošajām izmaiņām.

Pētījumā izmantoti psiholoģijas, fizikas un citu zinātņu nozaru rezultāti un secinājumi, pētot dažādus literatūras avotus. Īpaša vērība pievērsta MI attīstības analīzei. Parādītas modelēšanas metožu pielietošanas iespējas.

Izmantots pieņēmums, ka jebkura intelekta, gan dabīgā, gan mākslīgā, rīcības pamatā ir modelēšana un modeļu pārbaude, izmantojot patiesības kā invarianta jēdzienu. Lai singularitāte MI attīstībā nepārvērstos par katastrofu cilvēcei, nepieciešams savlaicīgi izveidot un saskaņot visiem pieņemamus, ar visiem saskaņotus MI darbības vērtēšanas un vadīšanas kritērijus, patiesības un pareizības kritērijus, tas ir, koherentas ekstrapolētas gribas (KEG) noteikšanas iespējas.

Balstoties uz Bora komplementaritātes principu, parādīta modelēšanas un intelekta funkcionēšanas formu daudzveidības iespējamība. Demonstrēta Gēdela teorēmas par aksiomu sistēmas nepilnību un citu līdzīgu MI attīstības ierobežojumu neatbilstība fizikas pamatprincipiem, jo šie ierobežojumi rodas, nepamatoti ekstrapolējot uz bezgalību. Parādītas iespējas veikt apziņas darbības analīzi, izmantojot kognitīvo neirobioloģiju un Junga izveidoto analītisko psiholoģiju. Aprakstīta iespēja ar rīcības modeļu pētījumu palīdzību izprast apziņas un MI darbības principus un izveidot kritērijus cilvēcei labvēlīga, draudzīga MI attīstības virzīšanai. Parādīta KEG noteikšanas kritēriju līdzvērtība vispārējiem tiesību principiem.

Modelēšanas un rīcības modeļu iespējas un loma ir daudz nozīmīgāka, nekā pašlaik novērtēts. Popera pieeja zinātniskuma kritērijiem un hipotēžu pārbaudei ir jāpārskata, ņemot vērā, ka hipotēžu apstiprināšana faktiski ir izmantojamo modeļu pielietojamības robežu (laikā, telpā vai precizitātē) apstiprināšana, bet hipotēžu noraidīšana ir sekas modeļu pielietojamības robežu pārsniegšanai. Secināts, ka svarīgs zinātnieku, politiķu un visas sabiedrības uzdevums pašlaik ir izprast MI vadības principu un kritēriju būtību un iespējamās ietekmēšanas iespējas, lai izveidotu cilvēcei labvēlīgu MI, balstoties uz KEG.